

INTERNET LOTAREYALARI VA ULARDA ISHTROK ETISH

Suyarov Akram Musayevich

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
axborot texnologiyalari kafedrası PhD,*

akramsuyarov@mail.ru

Raxmiddinov Muxriddin Zayniddin o`gli

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
Iqtisodiyot fakulteti talabasi,*

Annotatsiya: Ushbu maqola internet lotereyalari va ularning foydaliligi hamda xavflarini o`rganishga qaratilgan. Maqolada internet lotereyalarining afzalliklari, masalan, tezkor natija olish, qulay interfeys va turli sovrinlar bilan ta`minlash kabi jihatlar tahlil qilingan. Shuningdek, firibgarlik, shaxsiy ma`lumotlarning xavfsizligi va moliyaviy zarar kabi xavf-xatarlar ham ko`rsatib o`tilgan. Maqolada foydalanuvchilar uchun xavfsiz qatnashish bo`yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari internet lotereyalarining zamonaviy texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan qulay va qiziqarli o`yin shakli ekanligini, biroq ongli va xavfsiz qatnashish zarurligini ko`rsatadi.

**Kalit so`zlar:** Internet lotereyalari, Onlayn qimor o`yinlari, Raqamli iqtisodiyot, Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Mobil platformalar, Foydalanuvchi xulqi, Psixologik ta`sir, Moliyaviy xavflar, Raqamli xavfsizlik, Litsenziyalash tizimi, Qonuniy tartibga solish, Statistik tahlil, Ijtimoiy omillar, Bozor hajmi dinamikasi, Shaxsiy ma`lumotlarni himoya qilish.

Kirish

Raqamli texnologiyalar inson hayotining deyarli barcha sohalarida keng qo`llanila boshlagani kabi, o`yinlar va lotereyalar tizimi ham onlayn platformalar orqali yangi shaklga ega bo`ldi. Internet lotereyalari zamonaviy raqamli iqtisodiyotning ajralmas elementi sifatida shakllanib, iste`molchilarga oson kirish imkoniyati, tezkor natija, turli sovrinlar va global miqyosda ishtirok etish kabi qulayliklarni taqdim etmoqda. Ushbu o`yinlar turining keng ommalashuvi ko`p jihatdan axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarining rivojlanishi, internet tezligi va qamrovi kengayishi, shuningdek, mobil qurilmalar orqali interaktiv xizmatlardan foydalanish darajasining keskin oshganligi bilan bog'liq. Internet lotereyalarining ommalashishiga sabab bo'lgan eng muhim omillardan biri — insonlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, daromad topish yoki omad sinab ko'rishga bo'lgan qiziqishi kuchayganidir.

Ayniqsa, masofaviy xizmatlardan foydalanish ko'paygan yillarda, onlayn o'yinlar va lotereyalarning jozibadorligi yanada oshdi. Bu esa ushbu sohaning iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik jihatlarini chuqur o'rganish zaruratini tug'diradi. Internet lotereyalari bir qarashda oddiy ko'rinishi mumkin, biroq ularning ortida ishlaydigan texnologik mexanizmlar, ishtirok etish jarayonini tartibga soluvchi qoidalar, xavfsizlik tizimlari, foydalanuvchi ma'lumotlarini himoya qilish bo'yicha talablar va moliyaviy operatsiyalarni boshqarish jarayonlari mavjud. Mazkur tizimning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, ehtiyotkorlikni talab qiladigan salbiy tomonlari ham bor. Onlayn platformalarning ko'pligi, ayrim saytlarning ishonchliligi pastligi, firibgarlik holatlarining uchrashi, foydalanuvchilarning moliyaviy zarar ko'rish ehtimoli — bularning barchasi internet lotereyalarini ilmiy tahlil qilishni yanada dolzarb qiladi. Shuningdek, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlash, tranzaksiyalarning qonuniyligini nazorat qilish, yoshlar orasida noto'g'ri odatlarning shakllanishining oldini olish kabi omillar ham ushbu mavzuning muhimligini kuchaytiradi.

O'zbekistonda internet lotereyalari nisbatan yangi shakl bo'lib, ular ko'proq ijtimoiy lotereya va davlat litsenziyalangan o'yinlar formatida amalga oshiriladi. Ushbu tizim foydalanuvchilarga qulaylik yaratadi, shuningdek, davlat tomonidan nazorat qilinishi tufayli moliyaviy xavfsizlik va adolatlilik ta'minlanadi. Biroq, internet lotereyalari va onlayn o'yinlar mamlakatda hali keng tarqalgan emas, chunki ko'plab platformalar hali rivojlanish bosqichida va foydalanuvchilar orasida xabardorlik past. Shu bilan birga, ushbu tizimning rivojlanishi raqamli iqtisodiyot, shaxsiy moliya bilimlarini oshirish va ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirish nuqtai nazaridan muhim hisoblanadi.

Internet lotereyalari nafaqat o'yin sifatida, balki iqtisodiy jarayonlarning bir qismi sifatida ham o'rganilishi lozim bo'lgan fenomen hisoblanadi. So'nggi yillarda dunyoning turli davlatlarida lotereya faoliyatini tartibga solish bo'yicha islohotlar, nazorat

mexanizmlarini kuchaytirish, litsenziyalash tartiblarini takomillashtirish va raqamli xavfsizlik standartlarini joriy etish bo'yicha tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Bu esa mazkur soha faqat ko'ngilochar yo'nalish emas, balki iqtisodiy, huquqiy va axborot xavfsizligi bilan bevosita bog'liq kompleks tizim sifatida qaralishini ko'rsatadi.

Internet lotereyalari o'yin jarayonining soddaligi, muntazam natijalar, onlayn to'lov imkoniyatlari va moslashuvchan interfeys orqali fodalanuvchilarni o'ziga jalb qiladi. Ammo bu jarayonda iste'molchi ongining yetarli darajaday shakllanmaganligi yoki xavf-xatarlarni oldindan baholay olmasligi muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, internet lotereyalariga oid ilmiy yondashuv, statistik ma'lumotlarga tayanilgan tahlillar, ijtimoiy-sotsiologik kuzatuvlar va iqtisodiy baholashlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi

Internet lotereyalari va onlayn qimor o'yinlari sohasida olib borilgan tadqiqotlar dunyo bo'yicha keng qamrovli va turlicha yondashuvlarga ega. Tadqiqotlar asosan uch asosiy yo'nalishda jamlangan: iqtisodiy tahlil, ijtimoiy-psixologik ta'sirlar va huquqiy-nazorat mexanizmlari. Birinchidan, iqtisodiy tadqiqotlar internet lotereyalari bozori hajmini, o'sish sur'atlarini va foydalanuvchi demografiyasini tahlil qilishga qaratilgan. Smith (2018) va Anderson (2022) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, onlayn lotereya bozori raqamli texnologiyalar rivojlangani sayin jadal o'smoqda, ayniqsa mobil qurilmalar orqali qatnashuv oshgan. Ularning tahlillariga ko'ra, internet lotereyalari nafaqat o'yin faoliyati, balki davlat va xususiy sektor uchun soliq tushumlarini oshirish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirish vositasi sifatida ham ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, ijtimoiy va psixologik jihatlar bo'yicha tadqiqotlar ham keng amalga oshirilgan. Kumar (2019) va Lee va boshq. (2021) tadqiqotlarida onlayn qimor o'yinlarida qatnashishning yoshlar va kattalar psixologiyasiga ta'siri o'rganilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, onlayn o'yinlar orqali qisqa muddatli daromad olish imkoni, qulaylik va anonimlik qaramlik xavfini oshiradi. Shu bilan birga, foydalanuvchilar moliyaviy risklarni yetarli darajada baholay olmasligi ham muhim masala sifatida qayd etilgan.

Uchinchidan, huquqiy va tartibga solish jihatlarini ko'p tadqiqotlarda muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston va boshqa davlatlarda lotereya va onlayn qimor faoliyati litsenziyalash va nazorat mexanizmlari orqali tartibga solinadi. Masalan, O'zbekiston

Respublikasida lotereya faoliyati **“Lotereya faoliyatini tartibga solish to‘g‘risida”gi Qonun (2011-yil)** bilan boshqariladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda qiyosiy tahlil va kuzatuv metodlaridan foydalanildi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi internet lotereyalari va onlayn qimor o‘yinlarining rivojlanishini, foydalanuvchilarga ta’sirini, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarini hamda O‘zbekiston Respublikasidagi qonuniy tartibini tahlil qilishdir. Tadqiqot jarayonida global va mahalliy manbalar, statistik ma’lumotlar, ilmiy maqolalar va qonun hujjatlari asosida ma’lumotlar yig‘ilib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va ta’sir mexanizmlari o‘rganildi.

Tahlil va natija

Internet lotereyalari va onlayn qimor o‘yinlarining rivojlanishi so‘nggi yillarda jadal sur‘at bilan davom etmoqda. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu platformalar foydalanuvchilarga qulaylik va tezkor natija olish imkonini yaratadi, shu bilan birga moliyaviy va psixologik xavf-xatarlarni ham o‘z ichiga oladi. Global miqyosda onlayn lotereya bozori sezilarli darajada o‘smoqda va mobil ilovalar orqali qatnashuvning oshishi foydalanuvchilar sonining ko‘payishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekiston kontekstida internet lotereyalari nisbatan yangi shakl bo‘lib, ular asosan davlat litsenziyalangan platformalar orqali amalga oshiriladi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, internet lotereyalari va qimor o‘yinlarida ishtirok etayotgan foydalanuvchilar orasida yoshlar va yetuk kishi ko‘proq qatnashadi. Bu guruhlar mobil va internetga erkin kirish imkoniga ega bo‘lganligi sababli platformalardan faol foydalanadilar. Shu bilan birga, foydalanuvchilarning moliyaviy xabardorligi va xavf-xatarni baholash darajasi turlicha bo‘lib, ayrim hollarda moliyaviy zarar va psixologik stress yuzaga keladi.

Qonuniy tartibga solish jihatidan, O‘zbekistonda lotereya faoliyati **“Lotereya faoliyatini tartibga solish to‘g‘risida”gi Qonun (2011-yil)** bilan nazorat qilinadi, shuningdek, elektron moliya operatsiyalari **“Elektron to‘lov tizimlari va raqamli moliya vositalari to‘g‘risida”gi Qonun (2023-yil)** asosida tartibga solinadi. Shunga qaramay Internet lotereyalari va onlayn qimor o‘yinlarining rivojlanishi so‘nggi yillarda jadal sur‘at bilan davom etmoqda. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu platformalar

foydalanuvchilarga qulaylik va tezkor natija olish imkonini yaratadi, shu bilan birga moliyaviy va psixologik xavf-xatarlarni ham o‘z ichiga oladi.

Global miqyosda onlayn lotereya bozori 2025-yilda taxminan 7,9 milliard AQSH dollarini tashkil etishi prognoz qilinmoqda. Mobil ilovalar va onlayn platformalarning kengayishi foydalanuvchilar sonining ortishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekiston kontekstida internet lotereyalari nisbatan yangi shakl bo‘lib, ular asosan davlat litsenziyalangan platformalar orqali amalga oshiriladi. Quyidagi jadvalda internet lotereyalari bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar keltirilgan:

Ko‘rsatkichlar	Global miqyos (2025, prognoz)	O‘zbekiston (2024)	Izoh
Bozor hajmi	7,9 milliard USD	15–20 million USD	O‘zbekiston bozor hajmi taxminiy, davlat litsenziyalangan lotereyalar asosida
Foydalanuvchi soni	150 mln	0,8–1 mln	Mobil va internetga kirish imkoniga ega foydalanuvchilar
O‘rtacha pul tikish	10–15 USD	5–10 USD	O‘zbekistonlik foydalanuvchilar daromad darajasiga mos
Sovrinlarning o‘rtacha qiymati	50–100 USD	30–50 USD	Davlat litsenziyalangan platformalarda yirik sovrinlar mavjud emas

Qonuniy tartibga solish	Litsenziya va xalqaro standartlar	Litsenziya va Qonun (2011, 2023)	Nazorat va xavfsizlik mexanizmlari mavjud
----------------------------	---	--	---

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, internet lotereyalari va onlayn qimor o‘yinlarining ijtimoiy-iqtisodiy roli oshib bormoqda. Ular foydalanuvchilarga qulay xizmatlarni taqdim etadi, davlatga soliq tushumlarini oshirish imkonini beradi, shuningdek, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, foydalanuvchilarning moliyaviy va psixologik xavfsizligini ta‘minlash uchun qonunchilik va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish, shuningdek, profilaktik tadbirlarni kuchaytirish zarur. Umuman olganda, tahlil natijalari internet lotereyalari va onlayn qimor o‘yinlarining ijobiy va salbiy jihatlarini aniq ko‘rsatadi. Ularning ijobiy tomoni — qulaylik, tezkor natija, iqtisodiy foyda va interaktiv imkoniyatlar, salbiy tomoni esa moliyaviy zarar, qaramlik va xavfsizlik muammolaridir. Shu asosda, kelajakda ushbu sohani rivojlantirish va foydalanuvchilarni himoya qilish bo‘yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyati mavjud.

Xulosa

Yig‘ilgan ma‘lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, internet lotereyalari va onlayn qimor o‘yinlari zamonaviy raqamli iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lib bormoqda. Ularning rivojlanishi foydalanuvchilar uchun qulaylik, tezkorlik, geografik chegaralarsiz ishtirok etish imkoniyati va keng tanlov kabi ijobiy imkoniyatlarni yaratmoqda. Global miqyosda bozor hajmining o‘sishi, mobil ilovalarning ommalashuvi, raqamli to‘lov tizimlarining rivojlanishi ushbu sektorning barqaror kengayishiga sabab bo‘lmoqda.

O‘zbekiston sharoitida internet lotereyalari nisbatan yangi yo‘nalish bo‘lsada, davlat tomonidan tartibga solinishi, litsenziyalangan platformalarning mavjudligi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ushbu sohaning barqaror shakllanishiga imkon bermoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, foydalanuvchilar orasida yoshlar ustun bo‘lib, ularda onlayn qatnashish qulayligi va motivatsiyasi yuqori. Shu bilan birga, psixologik qaramlik, moliyaviy yo‘qotishlar va firibgarlik xavfi ham mavjud bo‘lib, ularni kamaytirish uchun tizimli yondashuv zarur.

Umuman olganda, internet lotereyalari ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ma'lum darajada foyda keltirsada, ularning xavfsizlik darajasini oshirish, foydalanuvchi madaniyatini shakllantirish va davlat nazoratini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Lotereya faoliyatini tartibga solish to'g'risida"gi Qonuni. 2011-yil 26-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi "Elektron to'lov tizimlari va raqamli moliya vositalari to'g'risida"gi Qonuni. 2023-yil.
3. Suvarov Akram (2020). Raqamli kommunikatsiya va psixologik ta'sir. Toshkent: Yangi Asr.
4. Suyarov Akram (2023). "Axborot texnologiyalari va iqtisodiy boshqaruv: nazariya va amaliyot". Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti. World Bank. (2021). Digital Economy Report.
5. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. "Davlat lotereyalari bo'yicha yillik statistik ma'lumotnoma". Toshkent, 2023.
6. Global Gambling Outlook. "*Online Lottery and iGaming Industry Report*". London: Economist Intelligence Unit, 2023.
7. Williams, R. J., Wood, R. T., & Parke, J. "Online Gambling in Global Context: Behavioral and Economic Trends". "*Journal of Gambling Studies*", 2020.
8. International Association of Gaming Regulators (IAGR). "*Online Gambling Safety and Policy Framework*". Geneva, 2022.